

בית לכל העמים

בית מידות אמריקאי, ברון רוסי שאשתו הראשונה הייתה שוויצרית והשנייה אתיופית, וגן טרופי עם עצים מכל העולם. סיפורו של בית עמנואל במושבה הגרמנית ביפו מדגים מעט מאופייה הבינלאומי של ארץ ישראל לפני מלחמות העולם

לאן נוסעים?

בית עמנואל ביפו
בית מלון היסטורי

רק ארצנו הקצת משוגעת יכולה הייתה למשוך אליה במאה ה-19 ברון רוסי שהגיע כדי להתגורר במושבה הגרמנית ביפו, שדד עתיקות, המציא אתרי קודש, הקים בחצר ביתו ג'ונגל טרופי עם קופים ותוכים, התחתן עם בת של נסיכה אתיופית, הפך את הבית שלו למלון ולבסוף היגר לאנגליה ומת מרעב ברוסיה. לאן כל זה מתנקז? – לבית עמנואל ביפו.

סיפורנו המשעשע מתחיל דווקא בטרגדיה. איכרים ובעלי מלאכה נלהבים מאמריקה נחתו ב-1866 עם בני משפחותיהם בנמל יפו כדי להקים בה מושבה נוצרית חלוצית. חוש הכיוון המפוקפק שהוביל את אבותיהם ליבשת הלא הנודעת מאות שנים קודם לכן הוא כנראה זה שהביא אותם לבנות בטעות את מושבתם דווקא על בית קברות טרי ולא מסומן של חללים ממגפת כולרה. חפירת היסודות העירה את החיידקים מרבצם, ותוך זמן קצר נספו במגפה המחודשת תשעה מתיישבים ובהם שישה ילדים. האסון פירק את המושבה ופיזר את יושביה לכל עבר, עד כי הבתים הנאים שנבנו באבן ובעץ מייד-אין-אמריקה ניטשו לגמרי.

אל הווקום הזה נכנסו איכרים ובעלי מלאכה טמפלרים נלהבים מגרמניה שנחתו ב-1868 עם בני משפחותיהם בנמל חיפה במטרה להקים בה מושבה נוצרית חלוצית. אחרי שהתארגנו והתבססו שם הם החלו להתעניין בבתים הנטושים ביפו שהכולרה שהרגה בבניהם כבר התעייפה ומתה. הם רכשו חלק מהנכסים כדי לבדוק בזהירות אם כדאי להמשיך, ובראותם כי טוב רכשו ב-1871 בית מגורים אקס-אמריקאי דו קומתי נוסף כדי שישמש בית ספר ומתנ"ס שכונתי. הבית זכה למתיחת פנים על ידי הוספת שני אגפים וחצר אחורית גדולה עם נוף מרשים לים התיכון. זהו הבית אשר זכה לחזות מקרוב בדמותו רבת ההוד של הברון הרוסי פֶּלְטֹן גרגורייביץ' אוסטינוב שכרכרתו המהודרת נעצרה מולו בבוקר לח בשנת תרל"ח בחריקת פרסות.

מערכה ראשונה

הברון אוסטינוב הופיע לראשונה בארצנו ב-1861 כאשר הגיח מאייה בנמל יפו בגיל 21. היה זה לאחר שנפצע בעת שירותו הצבאי ברוסיה, וגם לקה לא עלינו במחלת ריאות קשה. בעצת רופאיו הוא נשלח אל השמש המרפאת של המזרח

החוק הרוסי אילץ את אוסטינוב – שהמיר את דתו מנצרות פרבוסלבית לנצרות פרוטסטנטית – למכור את האחוזה ולהתחפף מרוסיה

גלגוליו של מבנה. עד ראשית המאה
העשרים הספינק בית עמנואל לשמש
בית מגורים במושבה האמריקאית,
בית ספר במושבה הגרמנית, מעון של
ברון רוסי ובית מזון

Degser

שיישא לאישה את בתה הבכורה מרי
כשזו תגיע לגיל 16.
האסון הנורא והלחץ המיסיונרי הביאו
את אוסטינוב להמיר את דתו מנצרות
רוסית פרבוסלבית לנצרות פרוטסטנטית
ב־1875. הצעד הדרמטי לא רק ששיבש
לו את לוח החגים המסורתי, אלא גם
אילץ אותו – על פי החוק הרוסי על
נכסים פאודליים – למכור את האחוזה
ולהתחפף מרוסיה. למזלו הוא הורשה
לקחת עמו את כספו הרב, וכך נדד הברון
בגלגולו החדש לגרמניה כשהוא מלווה
בפטר מצלר ובילדיו. גם הרילוקיישן הזה
עלה יפה אחרי תרומה נאה ביותר למלכת
וירטמברג. היא קיבלה אותם בכבוד מלכים
ואף העניקה לאוסטינוב דרכון ותואר
ברון גרמני מן המניין. זמן מה אחר כך
מלאו למרי 16 שנים, והברון נשא אותה
לאישה על אף שהייתה צעירה ממנו
בכמעט עשרים שנה. כעבור שנתיים הגיע
הרילוקיישן השלישי, כשהזוג הטרי נסע
למקום שבו הכל התחיל – יפו.

התיכון. בחפשו אחר סוויטה מפנקת
במלון ביפו הוא גילה כי אפשרויות הלינה
בעיר מסתכמות באכסניות צליינים
עם צלבים קודרים על הקירות ומיטות
קרש. למזלו נמצא לו חדר משודרג מעט
יותר באכסניית 'מיסיון עולי הרגל של
בזל' שניהלו פטר ודורותיאה מַצְלֵר, בני
זוג מיסיונרים פרוטסטנטים בעלי חזון
שהגיעו משווייץ.
הצמד והברון התיידדו מאוד, ואחרי
שנה נעימה ומרפאת העניק הברון
למצלרים המופתעים בונוס שמן
שאפשר להם לפתוח מרפאה צנועה
ובית ספר נוצרי כלבבם. הברון שב
לאחוזתו המפוארת ברוסיה, והקשרים
האמיצים נותרו כה הדוקים עד שהוא
הצליח לשכנע את המצלרים לעקור עם
חמשת ילדיהם לרוסיה כדי לנהל את
אחוזתו. הרילוקיישן עלה יפה וכולם
היו מרוצים, אלא שדורותיאה לא עמדה
בלידת הבן השישי. בכוחותיה האחרונים
לפני שמתה היא השביעה את הברון

מערכה שנייה

באותו בוקר גורלי ב-1878 שבו בחן הברון אוסטינוב בעיון את בית הספר הטמפלרי ביפו התברר כי הוא מעוניין לרכוש את הבית למגורים עבורו ועבור אשתו הצעירה. גודלו העצום של הבית הבטיח כי בני הזוג, שלא הסתדרו כל כך טוב, לא יאלצו להיתקל זה בזה יותר מדי. הטמפלרים היו מבסוטים מהרעיון, מפני שבדייק אז הוחלט להעתיק את בית הספר הגרמני למושבה הגרמנית בירושלים. העסקה נחתמה, המורים והתלמידים נארוזו, והברון ואשתו השתקעו בבית לאחר שהעבירו עליו רמונט רציני שכלל ריצוף שיש מאיטליה, חלונות צרפתיים והוספת קומה שלישית שעזרה גם היא להבטיח את המרחק המרבי בין בני הזוג. בהמשך רכש הברון חלקות נוספות סביב הבית המפואר, ויחד עם חצר הסטנגה של בית הספר לשעבר הוא הפך אותן לגן טרופי סבוך ומהמם ביופיו. הגן, שנקרא מאז

הפארק, כלל עצי פרא מארצות אקזוטיות, תוכים צבעוניים וקופים מצווחים. לטיפוחו של הג'ונגל שכר הברון את נסים בכור אלח'דיף, הבוגר הראשון של בית הספר החקלאי העברי מקוה ישראל. הגנן העברי הצליח לאלף את הכאוס הטרופי בכישרון כה רב עד שכאשר הברון רוטשילד ביקר בפארק ביפו הוא שכר מיד את אלח'דיף לשמש כאגרונום הראשי בכל מושבותיו בארץ ישראל. הפארק היווה בפועל כרבע משטחה של המושבה הגרמנית, והברון אוסטינוב הזמין את הציבור לשוטט בו חינם כל אימת שירצו. ש"י עגנון תיאר את יצחק קומר, גיבור ספרו 'תמול שלשום', מתנמנם בגן המפואר. מבקרת נוספת בגן הייתה איטה, בתו של העסקן יחיאל מיכל פינס, שהוקסמה מגן הברון:

ביפו נשארנו עד אחרי שבת, והייתה לנו ההזדמנות לבקר בגן היפה שעל יד יפו, גנו של הברון הרוסי אוסטינוב.

הברון רכש חלקות סביב הבית המפואר והפך אותו לגן טרופי ובו עצי פרא מארצות אקזוטיות, תוכים צבעוניים וקופים מצווחים

חיים מלאי שלטלות והרפתקאות. הברון אוסטינוב בצעירותו

הגן המתוכנן – מהראשונים בארץ – היה פתוח לקהל הרחב. הפארק שהקים הברון סמוך למעונו, גוסטב באוארנפינד, סוף המאה ה-19

אקזוטיקה בלב המושבה הטמפלרית
ביפו. חברי המושבה האמריקאית
בחצר מלון הפארק, 1902
מאוסף ספריית הקונגרס
עיבוד וצבע: תמר הירדני

בין התוכים לקופים יכלו המבקרים להתרשם גם מאוצרות ארכאולוגיים ששדד הברון ממקומות שונים בארץ, ובהם סרקופגים ומשקופי אבן אלגנטיים. היה זה רק חלק קטן מאוסף ענק של עתיקות, ועיקר גאוותו של הברון היה על מצבות שליקט להנאתו מבית הקברות היהודי העתיק בשכונת אבו כביר שבמערב יפו. בית הקברות נחשף במקרה במהלך חפירת יסודות לכנסיית פטרוס הרוסית שנבנתה אז במקום. הברון אוסטינוב הסתער על התגלית, והחליט עם הנזיר קפוסטין – שהיה אחראי הרכש של הרוסים בארץ הקודש – כי זהו לא פחות מאשר מקום קבורתה של טביא שהושבה לחיים על ידי פטרוס ביפו, כפי שמתואר בספר 'מעשי השליחים' שבברית החדשה. כשאוסף העתיקות הגיע ב-1879 לגודל מרשים במיוחד, פתח הברון גלריה בקומה הראשונה של ביתו המפואר שהיה פתוח לקהל ללא תשלום.

מערכה שלישית

הברון אוסטינוב הפך לדמות מרכזית בחיי הקהילה הגרמנית וגם בקרב היישוב היהודי בזכות רוחב לבו וחביבותו, אך

הגן הזה היה מפואר עד מאד. היו בו כמה וכמה עצים מארצות רחוקות ושונות וחיות שונות ורבות, ביניהן גם קופים רבים, והוא היה פתוח לציבור. הברון הזמין את משפחתנו לביתו (איטה ילין, 'לצאצאי – זכרונותי', חלק א', עמ' 34).

רולה פלויד, מורה הדרך האמריקאי הנודע שהתגורר במושבה הגרמנית ביפו, תיאר ב-1885 במכתב לאחותו את הפארק האקזוטי:

לברון גן פרחים נהדר המקיף משלושה כיוונים את ביתנו. בגנו 170 סוגים שונים של פרחים ... ערב רב של אנשים מגיע לגן, וכל אחד מדבר בשפה שונה. אנגלית, צרפתית, גרמנית, איטלקית, רוסית, יוונית, ספרדית, עברית, הודית, תורכית, ערבית ועוד רבות שקשה למנותן. כאשר קנה הברון את החלקה לפני כשש שנים לא היה בה לא עץ ולא פרח, ועתה גם קנה בתים נוספים כך שהגן התרחב וגדל (איל יעקב איזלר, 'תיעוד היסטורי של מתחם המושבה האמריקנית גרמנית ביפו', עמ' 170).

ארזתם לבד?

< מוריץ האל היה יהודי מומר, מומחה ליציקת מתכת מפולין שהתגלגל לאתיופיה בשלהי המאה ה־19 כדי לצקת שם תותחים עבור הקיסר תאודרוס השני. במהלך שהותו בחצר הממלכה התאהבה בו בת אצולה מקומית, עלמת חן שחרורת בשם קתרניה. השניים נישאו, הולידו בן ובת, ואחרי סיבוב קצר במזרח התיכון השתקעו במושבה הגרמנית ביפו. לבני הזוג נולדו בסך הכל 13 ילדים, ועשרה מתוכם הגיעו לבגרות. במשך כל חייהם שמרו השניים על קשר הדוק עם בית המלוכה האתיופית. יש המזהים את מוריץ האל עם הזקן המסתורי בספר 'תמול שלשום' של ש"י עגנון, האיש שיצחק קומר פגש בגן הברון וקיבל ממנו עבודה כצָבֶע.

< לאחר מלחמת העולם הראשונה נסע יונה, בנו הבכור של הברון אוסטינוב, לרוסיה כדי לחלץ משם את אמו ואת אחותו הצעירה, וכדי להתחקות אחר עקבות אביו. לימים היה הבן עיתונאי ודיפלומט, ואף שימש סוכן כפול מטעם ה־MI5 בגרמניה הנאצית. לבנו הבכור הוא קרא פטר, על שם אחיו שנהרג כאשר מטוסו הופל מעל בלגיה ב־1917. נכד זה של הברון אוסטינוב מוכר לרבים בשם פיטר יוסטינוב, הלוא הוא השחקן והסופר הבריטי הידוע שזכה פעמיים בפרס האוסקר.

כשפרצה מלחמת העולם שבה הפטריוטיות הרוסית לפעם בעורקיו של הברון בן ה־77 והוא יצא לרוסיה כדי להתגייס שם לצבא

בבית פנימה תכפו הצרות עם האישה, וב־1888 התגרשו השניים, על אף רצונה המבורך של דורותיאה מצלר. את נחמתו מצא הברון במשפחת האל השכנה שכללה הרכב בלתי רגיל – אב יהודי מומר בשם מוריץ, אישה אתיופית ועשרה ילדים (ראו "ארזתם לבד"). הברון אוסטינוב שבה את לב השכנים, ובתם הגדולה מגדלנה ביקשה להינשא לו. למרות פער של כמעט שלושים שנה ביניהם נישאו השניים ב־1889 ונולדו להם חמישה ילדים. הבכור יונה נקרא על שם הנביא שיצא מנמל יפו תרשישה, והשני נקרא פטר על שם פטרוס – הקדוש המקומי של העיר.

ב־1895 הסתיים סוף סוף משפט הגירושין הארוך והיקר להחריד בין הברון אוסטינוב למרי מצלר ובעקבותיו נאלץ הברון להדק את החגורה. הוא צמצם את שטח המחיה המשפחתי בבית ביפו לקומה העליונה בלבד, והפך את שתי הקומות התחתונות למלון שנקרא אוטל דו פארק – מלון הפארק – על שם סביבתו הג'ונגלית ובצליל הצרפתי החביב על אצילים רוסים.

מלונו המפואר של הברון אוסטינוב נבחר לארוח את קיסר גרמניה ורעייתו שביקרו בארץ ב־1898. המלון בעת ביקור אייתל פרידריך, בנו של הקיסר, במושבה הגרמנית, 1910. עיבוד וצבע: תמר הירדני

שרידי הג'ונגל ההיסטורי. פיקוסים
בנגליים בגן הברון הסמוך לבית עמנואל
ישראל פרקו, פיקיוויקי

מודיעין שלום

איפה לאכול

רג'ינה

מתחם התחנה, נווה צדק, תל
אביב יפו כשר, בשרי,
077-9968525

פלורנסינה

אברבנאל 56, תל אביב יפו
כשר, חלבי, 03-6050061

נייט שיפט

חיים ויטאל 9, תל אביב יפו
כשר, בשרי, 053-7933664

עוד באזור

מוזאון לח"י

שטרן 8, תל אביב
כניסה בתשלום, 073-3534899

מוזאון אילנה גור

מזל דגים 4, יפו
כניסה בתשלום, 03-6837676

מרכז נא לגעת

רציף העלייה השנייה 6, יפו
כניסה בתשלום, 072-3971000

עקבותיו נעלמו בין השוחות. כך או כך,
בזאת הסתיימה מסכת חייו המפותלת
של האיש רב התהפוכות.
כל שנותר מדמותו רבת ההוד של הברון
אוסטינוב הוא הבית ביפו וקומץ פיקוסים
בנגליים ועצי דקל שנותרו מהג'ונגל
ההיסטורי שהקים. ב-1926 מכרה אלמנתו
הדואבת את הבית היפואי לחברה הלונדונית
להפצת הנצרות בקרב היהודים, וחברת בת
שלה מחזיקה בו עד ימינו. הבית הספיק
לשמש שוב בית ספר ובהמשך גם תחנת
משטרה ואפילו עמדה צה"לית עד שהושב
לבעליו. הוא עבר שיפוץ נרחב בשנות
התשעים, ומשמש כיום את קהילת עמנואל
של היהודים המשיחיים. אם תבואו להציץ
בו, אל תוותרו על חדר המורשת המציג את
תולדות הבית והמושבה באמצעות פנס קסם
ושקופיות זכוכית עתיקות. אם אתם כבר
שם, כדאי לעלות לגג לתצפית המרהיבה. □

המלון שגשג תחת השגחת בני משפחת
האל עד כי שלוש שנים לאחר הקמתו הוא
נבחר לארח ללילה אחד את הקיסר הגרמני
וילהלם השני ואת רעייתו הכבודה אוגוסטה
ויקטוריה במהלך מסעם לארץ הקודש.
סיפורנו הסבוך הסתיים בטרגדיה,
בדיוק כפי שהתחיל. ב-1913 מכר הברון
אוסטינוב את אוסף העתיקות שלו
למוזאונים בלונדון ובאוסלו ועקר עם
משפחתו לאנגליה כדי לפתוח אופקים
חדשים. למרבה הצער האופק המיידי
היה מלחמת העולם הראשונה שפרצה
כעבור שנה. שני בניו הגדולים, שהיו
בעלי רישיון טייס אזרחי, התגייסו מיד
לשורות הצבא הגרמני, ואילו אוסטינוב,
שהפטריוטיות הרוסית שבה פתאום
לפעם בעורקו, יצא בלוויית אשתו ובתו
הצעירה טביא לרוסיה כדי להתגייס
שם לצבא הרוסי. מה קרה שם בדיוק
איש אינו יודע. יש אומרים שהרוסים
דחו את דרישותיו של הקשיש בן ה-77
לאחוז שוב בנשק והוא איבד במלחמה
את רכושו ומת מרעב בארץ הולדתו,
ויש אומרים שהוא דווקא גויס אך

תמר הירדני מוסמכת החוג ללימודי
ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר,
מורת דרך, מדריכה ביד יצחק ב'צב,
חוקרת ירושלים וסופרת

